

ТЕМПОРАЛЬНІ МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ЗМІСТІ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Маковій В. П.

Метою даної статті є вивчення сутності темпоральних меж здійснення цивільних прав у змісті договору підряду з огляду на загальнотеоретичні підходи з урахуванням думок науковців та емпіричного базису.

Встановлено, що правовий час виступає в якості визначального елементу темпорального обмеження здійснення прав та виконання обов'язків у змісті договору підряду. При цьому звернена увага на значення правового часу у змісті загальних та спеціальних договірних конструкцій.

Резюмовано, що правовий час в площині договірного права відтворює основну сутність даного цивільно-правового інституту - темпоральний елемент механізму правового регулювання договірних відносин, який покликаний обмежити права та обов'язки сторін договору з метою охорони інтересів контрагента, а також суспільства. Він є одним із складників елементів системи цивільного права, що забезпечує реалізацію основних засад договірного права й превалювання принципу свободи договору у зазначених взаєминах.

Виділені загальні та спеціальні правові норми, які прямо чи опосередковано структурують механізм обмеження відповідної поведінки сторін договору підряду. Окремо звернена увага на спеціальні договірні конструкції та релевантне значення правового часу у реалізації їх змісту, як-то побутового підряду, будівельного підряду, капітального будівництва, підряду на проектні та пошукові роботи тощо. Отримало подальшого дослідження питання включення темпоральних величин у структуру механізму обмеження якісних та кількісних характеристик поведінки сторін договору саме як кредитора та боржника відповідно.

Підтримано сутність правового часу як засобу до реалізації змісту договору через детермінацію понять "строк дії" або "строк чинності" договору. Приділено увагу впливу часових величин на процедуру укладення цивільно-правового договору з урахуванням усталеного підходу. Подовжено міркування щодо сприйняття дихотомічної пари об'єкт-предмет цивільно-правового договору, де встановлено функціональний зв'язок з темпоральними межами здійснення релевантного цивільного права і цивільного обов'язку, як наслідок виникнення відповідної цивільно-правової відповідальності.

Ключові слова: договір, договір підряду, темпоральні межі, сторони договору, предмет договору, об'єкт договору, спеціальні договірні конструкції, цивільно-правова відповідальність.

Makovii V. P. Temporal limits of the exercise of civil rights in the content of a contractor's agreement: a general theoretical approach

The purpose of this article is to study the essence of the temporal limits of civil rights exercise in the content of a contractor agreement with due regard to the general theoretical approaches, and also with due regard to the opinions of scholars and the empirical basis.

The author establishes that legal time acts as a determining element of the temporal limitation of the exercise of rights and fulfillment of obligations in the content of a contractor agreement. At the same time, the author emphasizes the importance of legal time in the content of general and special contractual structures.

The author summarizes that legal time in the context of contract law reflects the main essence of this civil law institution - a temporal element of the mechanism of legal regulation of contractual relations which is intended to limit the rights and obligations of the parties to a contract with a view to protecting the interests of the counterparty and society. It is one of the elements of the civil law system that ensures the implementation of the basic principles of contract law and the prevalence of the principle of freedom of contract in these relations.

The author distinguishes general and special legal provisions which directly or indirectly structure the mechanism of limitation of the respective behavior of the parties to a contractor agreement. Special attention is paid to special contractual structures and the relevant importance of legal time in the realization of their content, such as household contracting, construction contracting, capital construction, contracting for design and survey work, etc.

The author further investigates the issue of inclusion of temporal values in the structure of the mechanism for limiting the qualitative and quantitative characteristics of the behavior of the parties to a contract as a creditor and a debtor, respectively.

The author supports the essence of legal time as a means of realizing the content of a contract through

determination of the concepts of “validity period” or “term of validity” of a contract. Attention is paid to the impact of time values on the procedure for concluding a civil law contract with due regard for the established approach.

The author extends the considerations regarding the perception of the dichotomous object-subject of a civil law contract, and establishes a functional link with the temporal limits of the relevant civil right and civil obligation, and as a result, the corresponding civil liability arises.

Key words: *contract, contractor agreement, temporal limits, parties to the contract, subject matter of the contract, object of the contract, special contractual structures, civil liability.*

Постановка проблеми та її актуальність. Договір як домовленість двох і більше осіб, яка направлена на відповідні правові наслідки, займає одне з чільних місць у цивільному праві. Такий висновок у повній мірі має право на існування з огляду на питому вагу нормативного матеріалу, який міститься у книзі п'ятій Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України), а також на включення посеред чільних засад цивільного права принципу свободи договору. Насправді ж ст. ст. 655-1143 ЦК України є спеціальним нормами, що регулюють окремі види договірних відносин, не кажучи про інші положення даного кодифікованого нормативного акту, які в тій чи іншій мірі мають пряме або ж опосередковане застосування до правової регламентації цивільно-правових договорів, а також приписи решти правових норм у змісті цивільного законодавства.

Виникнення та припинення договірних відносин досить часто пов'язано з певною часовою величиною. Виконання будь-якого обов'язку в межах відповідного зобов'язання, в тому числі й договірному, корелює із забезпеченням реалізації принципу належного виконання зобов'язання, зокрема щодо належного строку (ст. 530 ЦК України). Оскільки підрядні договори завжди займали місце у договірних конструкціях, виникає необхідність з'ясування природи та місця темпоральних величин у даній сфері цивільних правовідносин.

Викладене актуалізує пізнання темпоральних меж здійснення цивільних прав у змісті договору підряду з позиції загальноцивілістичного підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Природа підрядних договорів, висвітлення їх складових елементів загалом та в рамках певних різновидів, були у полі зору низки вчених, які також прямо або опосередковано торкалися проблем детермінації меж здійснення прав у змісті

таких договірних конструкцій, у тому числі темпорального характеру. Так, загальні положення щодо підрядних договорів вивчали: І.А. Коваленко [1], М.С. Біленко [2], С. Вавженчук [3], І.А. Слободська, М.В. Стешенко [4]. Особливості реалізації змісту окремих підрядних договорів, у тому числі у контексті його обмеження досліджували: М.В. Криса [5], І.С. Лукасевич-Крутник [6], Н. Кучаковська [7], І.В. Турченко [8].

Безумовно, зазначені напрацювання свідчать про актуальність дослідження змісту підрядних договорів та особливостей його обмеження, зокрема темпорального характеру, на що буде звернена увага у цьому дослідженні.

Метою даної статті є вивчення сутності темпоральних меж здійснення цивільних прав у змісті договору підряду з огляду на загальнотеоретичні підходи з урахуванням думок науковців та емпіричного базису.

Виклад основного матеріалу. У цивільному праві наявне коло наукових обґрунтувань правової природи темпоральних величин, що відображено у їх розгляді як: 1) підстави виникнення, припинення, відповідної трансформації цивільних правовідносин; 2) складової змісту цивільних правовідносин у площині його реалізації; 3) критерію правомірності поведінки учасників цивільних правовідносин [9, с. 13]. Тобто фактично спостерігається дослідження категорії правового часу у розрізі динаміки суб'єктивного цивільного права (обов'язку) від виникнення до припинення.

У наведеній градації В.В. Луцем до уваги береться саме роль та місце темпоральних величин у цивільних правовідносинах. Така диференціація досить умовна, оскільки, встановлюючи початок чи кінець здійснення суб'єктивного цивільного права (виконання суб'єктивного цивільного обов'язку), час вже є складовою змісту відповідного цивільного правовідношення. Подібним чином, позначаючи межі здійснення складової суб'єктивного цивільного права - права на захист, правовий час забезпечує реалізацію змісту цивільного правовідношення.

Разом з тим, найбільш раціональним є погляд на правову природу часу в цивільному праві, і договірному зокрема, через призму обмеження змісту таких відносин, сформульовану у сутності такого поняття ст. 13 ЦК України та у міркуваннях Є.О. Мічуріна [10, с. 130]. Таким чином, час як правова категорія у договірному праві має сприйматись як темпоральний елемент механізму правового регулювання договірних відносин, покликаний обмежити права та обов'язки сторін

договору з метою охорони інтересів контрагента, а також суспільства. Таке визначення цілком слушно відображає реалізацію основних засад договірного права й превалювання принципу свободи договору у подібних взаєминах.

У зв'язку з виділенням законодавцем в межах загальної частини зобов'язального права загальних положень про договори [11, с. 397], маємо наявність універсальних, загальних та спеціальних норм, які регулюють інститут договірних темпоральних величин у цивільному праві.

При характеристиці часу у договірних величинах необхідно дотримуватись як загальних критеріїв класифікації так і спеціальних, які притаманні саме вказаній категорії темпоральних величин. До того ж до договірного часу як правового явища у повній мірі мають можливість застосовуватись загальні приписи цивільного законодавства, які відмежують строк і термін. Провідний дослідник правового часу в межах цивільно-правових договорів В.В. Луць виділив різновиди таких залежно від класифікації самих договорів, а саме за метою відповідного договірного зобов'язання. При цьому окремо розглядаються різновиди правового часу з огляду на процедуру укладення договорів, що опосередковується поведінкою їх сторін [9, с. 109-120].

Таким чином, правовий час в площині договірного права відтворює основну сутність даного цивільно-правового інституту - темпоральний елемент механізму правового регулювання договірних відносин, який покликаний обмежити права та обов'язки сторін договору з метою охорони інтересів контрагента, а також суспільства. Він є одним із складників елементів системи цивільного права, що забезпечує реалізацію основних засад договірного права й превалювання принципу свободи договору у зазначених взаєминах.

Правова регламентація часових обмежень здійснення суб'єктивних прав у підрядних відносинах віднайшла відображення як у загальних, так і у спеціальних приписах цивільного законодавства.

Зокрема, загальними, скоріше навіть універсальними, для всіх договорів з виконання робіт в частині темпоральних величин є норми розділу V та ст. ст. 334, 530, 631 ЦК України, а останні як визначальні для змісту моменту виникнення права власності, зокрема щодо переданих за договором підряду матеріалів, належного строку виконання зобов'язання та строку договору відповідно. Окремої уваги заслуговує момент укладення договору (ст. 640 ЦК України) як процедурна темпоральна

величина, що відіграє значиму роль для будь-якої групи договорів, в тому числі з виконання робіт.

Окрім наведеного, до врегулювання зазначених відносин можуть бути застосовані прямо чи опосередковано також і такі темпорально-правові приписи: ст. 531 (визначення сутності достроковості виконання зобов'язання), ст. 549 (диференціації пені як виду неустойки за порядком обчислення), ст. 559 (визначення підстави припинення поруки через спливу строку, встановленого у договорі поруки), ст. 561 (унормування сутності строку дії гарантії), ст. 568 (часове обмеження дії гарантії), ст. 584 (перелік істотних умов у змісті договору застави), ст. 585 (встановлення моменту виникнення права застави), ст. 592 (надання переліку передумов та підстав для дострокового виконання зобов'язання, забезпеченого заставою), ст. 600 (окреслення переліку умов для припинення зобов'язання переданням відступного), ст. 601 (визначення сутності припинення зобов'язання зарахуванням однорідних зустрічних вимог, строк виконання яких настав), ст. 602 (включення до переліку вимог, за якими не допускається зарахування зустрічних вимог, позовної давності), ст. 603 (з'ясування сутності зарахування зустрічних вимог у разі заміни кредитора в частині співвідношення моменту одержання боржником письмового повідомлення про заміну кредитора та строку вимоги або моменту її пред'явлення), ст. 612 (для встановлення змісту поняття прострочення боржника через невиконання ним зобов'язання у випадку, коли він не приступив до його виконання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом), ст. 613 (з метою окреслення сутності прострочення кредитора, а також надання боржнику строку відстрочення виконання зобов'язання за таких умов)

Разом з тим, дослідження решти нормативної частини вказаних положень ЦК України свідчить й про опосередковане відтворення часових величин в інших нормах. Зокрема, в межах глави 47 у ст. 510 при з'ясуванні змісту двостороннього зобов'язання, за ст. 514 визначається за допомогою терміну обсяг прав, що переходять до нового кредитора у зобов'язанні, при заміні такої сторони з огляду на положення ст. 512, при з'ясуванні змісту заперечень боржника проти вимог нового кредитора посередництвом моменту одержання письмового повідомлення про заміну кредитора, пред'явлення йому вимоги новим кредитором або моменту виконання обов'язку (ст. 518).

Подібне має місце при унормуванні правил виконання зобов'язання для визначення

еквіваленту валюти виконання грошового зобов'язання за умови виконання такого в іноземній валюті (ст. 533), при окресленні порядку зустрічного виконання зобов'язання сторонами (ст. 538), в межах визначення границь існування солідарного обов'язку (ст. 543), для з'ясування моменту виникнення у солідарного боржника права на зворотну вимогу (регрес) до решти солідарних боржників (ст. 544).

Подальше прискіпливе дослідження положень глави 61 ЦК України надає можливість виокремити як загальні положення для цієї групи договорів щодо предмету даного дослідження (§ 1), так і спеціальні нормативні приписи щодо особливостей прояву темпоральних величин в межах спеціальних договірних конструкцій, зокрема договорів побутового підряду (§ 2), будівельного підряду (§ 3), підряду на проектні та пошукові роботи (§ 4). Дещо осторонь підрядних договорів, але в межах договорів з виконання робіт, прийнято розглядати договори з виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, врегулюванню участі темпоральних величин в яких присвячено нормативний матеріал глави 62 ЦК України, які теж охоплюються правовим режимом спеціальних договірних конструкцій.

З урахуванням викладеного, спеціально-правовими правилами застосування часових величин в рамках договору побутового підряду виступають положення Закону України «Про захист прав споживачів», Правил побутового обслуговування населення, затверджені постановою КМУ від 16 червня 2023 року № 614 та ін. Деталізація місця правового часу у структурі механізму правового регулювання будівельного підряду відображена в не менш численному переліку нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про основи містобудування», Закону України «Про архітектурну діяльність», Порядок державного фінансування капітального будівництва, затверджений постановою КМУ від 27 грудня 2001 року № 1764, Загальні умови укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджені постановою КМУ від 1 серпня 2005 року № 668, будівельні норми та правила і державні стандарти. Особливої уваги унормуванню часу в рамках капітального будівництва, окрім наведених нормативно-правових актів, приділено Господарським кодексом України (глава 33).

Безумовно, необхідно погодитись з думкою В.В Луца щодо значущості у розглянутих відносинах саме строку договору [9, с. 140-141]. Наведене узгоджується зі змістом ст. 631 ЦК України,

яка серед різновидів часових величин надає окрему характеристику саме строку договору поряд з моментом його укладення як терміном. Дійсно, момент укладення договору є окремим різновидом терміну, оскільки саме з ним пов'язано поряд з перебігом строку договору також і виникнення прав та обов'язків його сторін. При цьому вченим пропонуються тотожні назви такого строку як «строк дії» або «строк чинності» договору, що цілком відповідає лексичному змісту цих понять [12, с. 1601].

З аналізу змісту цивільно-правових норм, що регулюють договірні відносини з виконання робіт, простежується висновок, за яким даний різновид строку може бути істотною умовою договору поряд з предметом договору. При цьому, з урахуванням змісту абзацу 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України строк договору в якості істотної умови може сприйматись за приписом законодавства, звичаями ділового обороту або ж за наявності безпосередньої домовленості про це між сторонами.

Безумовно, значущим для будь-яких договірних відносин є момент укладення договору, який з урахуванням ч. 2 ст. 251 ЦК України є саме терміном. Крім ст. 640 ЦК України для даної групи договорів законодавство містить спеціальні правила: для договору побутового підряду моментом укладення договору є момент приєднання замовника до запропонованого договору в цілому шляхом вчинення відповідних дій (ст. 866), для договорів виконання робіт за державні та комунальні кошти - момент досягнення домовленості в межах умов рамкової угоди згідно Закону України «Про публічні закупівлі» тощо.

Вартує окремої уваги питання місця правового часу у структурі дихотомічної моделі об'єкт-предмет цивільно-правового договору [13, с. 63]. З огляду на наведений підхід, вочевидь, доречно розглядати строк функціонально пов'язаним з предметом договору підряду, який опосередкований поведінкою сторони договору щодо належного виконання визначених договором робіт. Більше того, саме правовий час має визначальне місце у структурі цивільно-правової відповідальності за неналежне виконання обов'язку стороною договору з огляду на темпоральну характеристику меж здійснення відповідного права контрагентом, що отримало підтримки у дослідженнях [14, с. 103-104].

Висновки. Отже, в межах проведеного дослідження вдалося встановити природу правового часу в якості визначального елементу темпорального обмеження здійснення прав та

виконання обов'язків у змісті договору підряду. При цьому звернена увага на значення правового часу у змісті загальних та спеціальних договірних конструкцій.

Зроблено висновок, що правовий час в площині договірного права відтворює основну сутність даного цивільно-правового інституту - темпоральний елемент механізму правового регулювання договірних відносин, який покликаний обмежити права та обов'язки сторін договору з метою охорони інтересів контрагента, а також суспільства. Він є одним із складників елементів системи цивільного права, що забезпечує реалізацію основних засад договірного права й превалювання принципу свободи договору у зазначених взаєминах.

Відповідним чином, при дослідженні темпоральних меж здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків у змісті договору підряду виділені загальні та спеціальні правові норми, які прямо чи опосередковано структурують механізм обмеження відповідної поведінки його сторін. Окремо звернена увага на спеціальні договірні конструкції та релевантне значення правового часу у реалізації їх змісту, як-то побутового підряду, будівельного підряду, капітального будівництва, підряду на проектні та пошукові роботи тощо.

У площині природи договірного зобов'язання отримало подальшого дослідження питання включення темпоральних величин у структуру механізму обмеження якісних та кількісних характеристик поведінки сторін договору саме як кредитора та боржника відповідно.

Підтримано сутність правового часу як засобу до реалізації змісту договору через детермінацію понять «строк дії» або «строк чинності» договору. Окрему увагу приділено впливу часових величин на процедуру укладення цивільно-правового договору з урахуванням усталеного підходу.

Подовжено міркування щодо сприйняття дихотомічної пари об'єкт-предмет цивільно-правового договору, де встановлено функціональний зв'язок з темпоральними межами здійснення релевантного цивільного права і цивільного обов'язку, як наслідок виникнення відповідної цивільно-правової відповідальності.

Викладене ніяким чином не претендує на вичерпність наукового пошуку у питанні дослідження темпоральних меж здійснення цивільних прав у змісті договору підряду, а є додатковим засобом до його продовження.

Література

1. Коваленко І.А. Договір підряду за законодавством України та законодавством ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 60: частина 1. С. 185-190.
2. Біленко М.С. Договір будівельного підряду в цивільному праві України. Автореферат дис...канд. юрид. наук. Київ, 2012. 21 с.
3. Вавженчук В. Істотні умови договору будівельного підряду. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 9-13.
4. Слободська І.А., Стешенко М.В. Договір будівельного підряду як регулятор відносин у сфері будівництва. *Юридичний вісник*. 2020. № 1(54). С. 120-126.
5. Криса М.В. Договір підряду на геологічне вивчення надр за державним замовленням (цивільно-правовий аспект). Дис...канд. юрид. наук. Київ, 2018. 211 с.
6. Лукасевич-Крутник І.С. Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт. Автореферат дис...канд. юрид. наук. Київ, 2011. 23 с.
7. Кучаковська Н. Правове регулювання договору підряду на капітальне будівництво: окремі аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 58-62.
8. Турченко І.В. Договір підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги за цивільним законодавством України. Дис... докт.філ. за спец. 081. Харків, 2023. 253 с.
9. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
10. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект): монографія. Харків: ЮрСвіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПРН України, 2008. 482 с.
11. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. Київ: Істина, 2007. 816 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
13. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58-64.
14. Холявка С.В. Цивільно-правові договори у сфері інноваційної діяльності. Дис...докт.філ. за спец. 081. Львів, 2023. 185 с.

Маковій В. П.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ